

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԽՈՋԱԲԵԿՅԱՆ
(ծննդյան 80-ամյակի առթիվ)

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի իսկական անդամ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Վլադիմիր Եղիշի Խոջաբեկյանը Հայաստանում, ԱՊՀ երկրներում և նրա սահմաններից դուրս լայն ճանաչում ստացած անվանի տնտեսագետ գիտնականներից է: Նա անցել է բեղմնավոր կյանքի ուղի, տասնամյակներ ի վեր զբաղվում է տնտեսագիտական կադրերի դաստիարակման գործով:

Վ. Խոջաբեկյանը ծնվել է 1929 թ. մարտի 2-ին Հայաստանի Հանրապետության Վարդենիսի շրջանի Խաչաղբյուր գյուղում: Նախնական կրթությունը ըստացել է ծննդավայրում: 1946 թ. ավարտել է Վարդենիսի միջնակարգ դպրոցը: 1954 թ. գերազանցությամբ ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտական ֆակուլտետը: Մեկ տարի անց ընդունվել և 1959 թ. ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի

ասպիրանտուրան՝ տնտեսագիտության գծով: Տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական թեզը պաշտպանել է 1963 թ., դոկտորականը՝ 1975 թ.: 1966 թ. ստացել է ավագ գիտաշխատողի, 1977 թ.՝ պրոֆեսորի գիտական կոչումներ: 1982 թ. նա ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, 1994 թ.՝ ակադեմիկոս, 1999 թ.՝ Ազգային անվտանգության հիմնահարցերի գծով Գիտությունների միջազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս:

Վ. Խոջաբեկյանը մեծ ավանդ ունի հայրենական տնտեսագիտության զարգացման գործում: Նրա բազմաթիվ մենագրությունները, հարյուրավոր հոդվածները և այլ աշխատությունները (հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն, գերմաներեն և այլ լեզուներով) լույս են ընծայվել Երևանում, Մոսկվայում, Կիևում, Բեռլինում, Նյու Յորքում, Փարիզում, Աթենքում, Դելիում, Թեհրանում, Վիեննայում, Թբիլիսիում և այլուր՝ նրան բերելով արժանի ճանաչում մի շարք արտասահմանյան երկրներում: 1970-ականներից ի վեր նա գիտական բանախոսություններով Հայաստանում և արտասահմանի բազմաթիվ երկրներում հանդես է եկել միջազգային գիտաժողովներում:

Վ. Խոջաբեկյանի առաջին աշխատությունները (1950-ականների վերջերից) նվիրված են աշխատանքի արտադրողականության տեսական հարցերին, ներարտադրական ռեզերվների բացահայտմանը և գնահատմանը, դրանց դասակարգմանը, արդյունաբերական ձեռնարկությունների ռեզերվների ի հայտ բերմանը և օգտագործմանը: 1960-ական թվականների կեսերից Հայաստանի բնակչության և նրա աշխատանքային ռեսուրսների վերարտադրության հիմնահարցերը դառնում են տնտեսագիտության և իր՝ Վ. Խոջաբեկյանի ուսումնասիրությունների առանցքային խնդիրներից և այսօր էլ մնում են այդպիսին: Ժողովրդագրության

զարգացման օրինաչափությունների դրսևորման ուղղությունների, միտումների և բնակչության աճի գործոնների դերի բացահայտման ու գնահատման հիման վրա Վ. Խոջաբեկյանը կանխատեսել է Հայաստանի բնակչության ժողովրդագրական պատկերը երկարատև հեռանկարի տարբեր փուլերի համար: Դրանք մասնավորապես ընդգրկում են 1966-1985, 1970-2000, 1979-2016 թթ., ինչպես նաև 2000 թ. մինչև 2050-2060-ականների ժամանակահատվածները:

1968 թ. Մոսկվայում ռուսերեն հրատարակվեց «Բնակչության ընդլայնված վերարտադրությունը և աշխատանքային ռեսուրսների օգտագործումը 1966-1985 թթ. Հայկական ԽՍՀ-ում» տեսական հետաքրքրություն և կիրառական կարևոր նշանակություն ունեցող եռահատոր աշխատությունը (Վ. Խոջաբեկյանի գլխավորությամբ և անմիջական մասնակցությամբ): Դրանում առաջին անգամ գիտականորեն կանխատեսվել է հանրապետության բնակչության ու աշխատանքային ռեսուրսների վերարտադրությունը երկարատև հեռանկարում, հիմնավորվել են աշխատանքային ռեսուրսների կազմավորման և պատրաստման ուղիները, մշակվել աշխատանքային ռեսուրսների օպտիմալ բաշխման համապատասխան մեթոդիկա և նորմատիվներ, կազմվել են աշխատանքային ռեսուրսների հաշվեկշիռներ՝ հնգամյա կտրվածքով, հեռանկարային տարիների համար: Հետագա մենագրություններում գիտնականը, ընդհանրացնելով անցյալի փորձը և երկարատև հեռանկարում հանրապետության բնակչության սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդյունքները, ձեռնամուխ է եղել նորագույն հիմնահարցերի և ավելի լայն ընդգրկմամբ աշխատանքների կատարմանը: Մասնավորապես, 1960-1970-ականների երկու ստվարածավալ մենագրություններում ընդհանրացրել է միմյանց լրացնող և օժանդակող երկու կարևոր ասպարեզներ:

«Հայկական ԽՍՀ բնակչությունը և աշխատանքային ռեսուրսների վերարտադրության արդի հիմնախնդիրները» մենագրությունը նվիրված է ժողովրդագրության տեսական ու գործնական հարցերին: «Հայաստանի բնակչությունը և նրա զբաղվածությունը (1828-1978 թթ.)» մենագրությունում պատմատնտեսագիտական գրականության մեջ առաջին անգամ քննարկվում են Հայաստանի բնակչության վերարտադրության առանձնահատկությունները, զբաղվածության բնույթի փոփոխությունները, սոցիալ-տնտեսական զարգացման պատմական ընթացքի 150-ամյա պատկերը, Խորհրդային Հայաստանում բնակչության համահավաքը, զբաղվածության էվոյուցիան և այլ հարցեր:

1980-ական թթ. Վ. Խոջաբեկյանը ձեռնարկել է մասշտաբների և բովանդակության տեսակետից մի եզակի գիտական մշակում, այն է՝ 1979-2016 թթ. հանրապետության քաղաքների, շրջանների և գյուղական վայրերի բնակչության (ընդամենը 158 միավոր) հեռանկարային թվի կանխատեսման աշխատանքները: Առաջին անգամ բնակչությունը կանխատեսելիս կոնկրետ գումարելիներից ստացվել է ընդհանուր հանրապետականը՝ քաղաքային և գյուղական կտրվածքով: Երկարատև հեռանկարի յուրաքանչյուր տարվա համար բնակչությունը կանխատեսվել է ըստ սեռի, տարիքի, աշխատունակության, աշխատանքային և թոշակառու տարիք թնակոխելու և բազմաթիվ այլ հատկանիշներով:

1988 թ. Սպիտակի ավերիչ երկրաշարժը Վ. Խոջաբեկյանին հարկադրեց գիտական խնդիրները ներկայացնել նորովի՝ հիմնավորելով լայնամասշտաբ ժողովրդագրական քաղաքականություն կենսագործելու անհրաժեշտությունը: «Աղետ և մտահոգություն» մենագրության մեջ բացահայտվել են երկրաշարժի ժողովրդագրական հետևանքները, դրանց ազդեցությունը աղետի գոտում, հատկապես նրա էպիկենտրոնում: Վ. Խոջաբեկյանը հանդես եկավ նոր խոսքով ու գիտական մտահոգումներով՝ աղետյալ շրջաններում ստեղծված իրավիճակի ժողովրդագրական հետևանքները հաղթահարելու քաղաքականությամբ և սոցիալական բազմաբնույթ խնդիրները լուծելու հիմնարար առաջարկություններով: Եվ պատահական չէ, որ 1988 թ. դեկտեմբերի 16-ին ՀԽՍՀ ԳԱ ընդհանուր

ժողովում այդ հարցին նվիրված նրա բոլոր առաջարկություններն արժանացան ԽՍՀՄ Միևիստրների խորհրդի նախագահ Ն. Ռիժկովի հավանությանը: Վ. Խոջաբեկյանի «Արցախը փորձության ժամին» (1991 թ.) մենագրության մեջ գիտական շրջանառության մեջ են դրվում ար- խիվային նորահայտ նյութեր Նախիջևանում, Լեռնային Ղարաբաղում և ընդհանրապես Ադրբեջանում իրագործվող հայաթափության վերաբերյալ՝ 1920-ական թվականներից սկսած:

Հանրապետության կառավարությանն են ներկայացվել Ադրբեջանից բռնագաղթած հայերի տեղաբաշխման, տարաբնակեցման, զբաղվածության, ինչպես նաև նրանց սոցիալ-տնտեսական անհետաձգելի խնդիրներին վերաբերող Վ. Խոջաբեկյանի գիտական զեկուցագրերը և հրապարակումները: Դրանցում առաջ քաշված հարցերն ունեն խիստ արդիական նշանակություն և իրենց արտահայտությունն են գտել 1993 թ. մշակված «Հանրապետության սահմանամերձ բնակավայրերի ամրացման» նպատակային ծրագրում:

Վերջին տարիների իր հրապարակումներով Վ. Խոջաբեկյանն ուղղակի ահազանգում է բնակչության նվազման միտումների մասին՝ տալով իր եզրահանգումները Հայաստանի Հանրապետության բնակչությունը գոնե ներկա մակարդակով կայուն բնագծերում պահելու վերաբերյալ: Գիտնականի՝ «Զբաղվածության հիմնախնդիրները Հայաստանում անցման շրջանում» աշխատությունում (1998 թ.) տրվում է արդի փնտրման քննադատական վերլուծությունը, ծանր դրությունից ելքի ուղիների որոնումն ու ճշգրտումը: Այս և իր նախորդ աշխատություններում հեղինակը, քննադատելով ՀՀ իշխանությունների քաղաքականությունը, հանդես եկավ հողի, արտադրության միջոցների անժամանակ, հապշտապ և հախուռն մասնավորեցման դեմ:

Վերջին տասնամյակում հրատարակված ուսումնասիրություններում շեշտադրվում են զբաղվածության և շուկայական էկոնոմիկայի ձևավորման հարցերը, հիմնավորվում է շուկայական էկոնոմիկայի պետական վերահսկման և կարգավորիչ դերի անհրաժեշտությունը: Մեծ տեղ հատկացնելով անցման շրջանում Հայաստանում աշխատանքի շուկան կարգավորող տնտեսական մեխանիզմների մշակմանը՝ գիտնականը բացահայտում է երկիրը ճգնաժամից դուրս բերելու ուղիները՝ առաջադրելով անցման շրջանում շուկայի կարգավորման, մշակող արդյունաբերության աշխատատար ճյուղերի զարգացման աճող դերի անհրաժեշտությունը: Արդյունաբերությանը զուգընթաց, նա մեծ ուշադրություն է նվիրել էներգետիկային, գյուղատնտեսությանը, նյութական արտադրության այլ ճյուղերին, ծառայությունների ոլորտին, գիտակրթական, առողջապահական համակարգերի զարգացման գերակայությանը, արտաքին աշխարհի հետ տնտեսական փոխներտաճման և զբաղվածության հարցերին:

Ագրարային քաղաքականության վերաբերյալ մշակումների համատեքստում բացահայտվել են գյուղատնտեսության զբաղվածության ձևավորման հիմնական ուղղությունները, իրական զբաղվածություն ապահովելու նախադրյալներն ու պայմանները, հիմնավորվել է արդի փուլում գյուղատնտեսության մեջ հայրենական արտադրողների նկատմամբ պետական հովանավորման, խթանման և մրցունակության բարձրացման քաղաքականության իրականացման անհրաժեշտությունը: Գյուղատնտեսության մեջ արդյունավետ զբաղվածություն ձևավորելու իմաստով ուշադրություն է նվիրվել արտաքին աշխարհի հետ Հայաստանի գյուղատնտեսության տնտեսական ինտեգրացիայի կառավարման հարցերին: Բացահայտվել են գյուղում տեղի ունեցող արտագաղթը մեղմելու հնարավորությունները:

«Հայաստանի բնակչության վերարտադրությունը և տեղաշարժերը XIX-XX դարերում, XXI դարի շեմին» արժեքավոր մենագրությունը նվիրված է բնակչության աճի և տեղաշարժերի, էթնոժողովրդագրական գործընթացների առանձնահատկությունների և օրինաչափությունների բացահայտմանը:

Աշխատանքը

հայագիտական ուսումնասիրություն է՝ նվիրված ժողովրդագրության, պատմության և ժողովրդական տնտեսության հիմնախնդիրների համապարփակ քննարկմանը: Վիթխարի փաստական նյութի (անցյալի և արդիական) վերլուծության հիման վրա Վ. Խոջաբեկյանը ցույց է տալիս, որ Հայաստանը կանգնած է բնակչության գաղթի սոցիալ-տնտեսական և ժողովրդագրական քաղաքականություն մշակելու փաստի դեմ հանդիման: Ըստ նրա, ժամանակավոր արտագաղթն անվերադարձ գաղթի հիմք է դառնում, և վերադարձի խնդիրը առնչվում է ոչ միայն մայր հայրենիքում տեղի ունեցող դրական կամ բացասական տեղաշարժերի, այլև արտագաղթողների սերտաճման՝ լեզվի, ազգային մշակույթի, արվեստի, հոգեբանական կերտվածքի և ազգային այլ արժեքների կորստի ու նոր արժեքների ձևավորման հետ, որը ներգաղթը խոչընդոտելու կարևոր նախապայման է: Ըստ Վ. Խոջաբեկյանի՝ մոտ ապագայում արտաքին աշխարհից ՀՀ բնակչության ներգաղթի միտումները կարող են կանխորոշվել Հայաստանում սոցիալ-տնտեսական լարվածության տևականությունը աստիճանաբար հաղթահարելով, դարաբաղյան հակամարտությունը վերջնականապես հոգուտ Հայաստանի լուծելով, արտաքին աշխարհում հայ անլեզալ գաղթականների նկատմամբ գաղթի քաղաքականության կիրառման ընթացքով, լեզալ գաղթականների աշխատանքային և սոցիալական ապահովվածության աստիճանով, ազգային և սոցիալական խտրականության որևէ կարգի դրսևորումներով, որևէ ժամանակահատվածում համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի երևան գալով և այլն: Չափազանց կարևորվում է արտասահմանում հայ լեզալ և անլեզալ գաղթականների վաստակի չափը: Հայաստանի շահերը թելադրում են գաղթի ընթացքում այսուհետև ընդգրկվել արտաքին աշխատանքի շուկայում և շուկայի հետ փոխսերտաճել պետական հիմունքներով: Դա աշխատանքի շուկայի գերլարված իրավիճակից դուրս գալու ուղիներից է, որը հնարավորություն կընձեռի մեղմելու գործազրկությունը, բարձրացնելու աշխատուժի արժեքը, վերացնելու աղքատությունը, միջին խավ ձևավորելու և դրանցով իսկ արտագաղթը չափավորելու, հետևաբար, ծնունդը ավելացնելու համար:

ՀՀ ԳԱԱ տնտեսագիտության ինստիտուտում Վ. Խոջաբեկյանի ղեկավարությամբ մշակվել են նաև մասնագիտական այլ հիմնահարցեր, լույս են տեսել կոլեկտիվ ուսումնասիրություններ, խմբագրվել են թեմատիկ ժողովածուներ: Նրա գործունեությանը բնորոշ է նաև Հայաստանի և արտասահմանի այլ գիտական կազմակերպությունների հետ համագործակցությունը (Ռուսաստան, ԱՊՀ և մերձբալթյան երկրներ): Դեռևս 1976-1980 թթ. ՀԽՍՀ ԳԱ և ԳԴՀ գիտությունների ակադեմիաների միջև կնքված երկկողմանի համաձայնագրով ավարտված աշխատանքի արդյունքներն արժանացել են երկու ակադեմիաների բարձր գնահատականին: ԳԴՀ կենտրոնական տնտեսագիտության ինստիտուտի աշխատակիցների և Վ. Խոջաբեկյանի համատեղ գիտական ուսումնասիրությունը՝ «Ժողովրդագրության հիմնախնդիրները և աշխատանքային ռեսուրսների վերարտադրությունը», 1983 թ. հրատարակվել է ռուսերեն (1984 թ. արժանացել է ԽՍՀՄ գիտատնտեսագիտական վարչության նախագահության համամիութենական մրցանակաբաշխության դիպլոմին): Խոջաբեկյանի հեղինակած բաժինը 1983 թ. առանձին գրքով լույս է տեսել Բեռլինում՝ գերմաներեն: Իսկ 1999 թ. Ամերիկյան կենսագրական ինստիտուտի կողմից նա արժանացել է «1998 թ. Տարվա մարդ» կոչմանը:

Վ. Խոջաբեկյանի վերջին տարիների ստվարածավալ արժեքավոր մենագրությունները (Հայաստանի բնակչության վերարտադրությունը և տեղաշարժերը XIX-XX դարերում, XXI դարի շեմին, Ե., 2002, *Regularities of the Demographic Processes in Armenia in the 19th and 20th Centuries and at the Threshold of the 21st Century*, Yerevan, 2004; *Демография и проблемы занятости в Армении с начала XIX*

века до середины XXI века, Е., 2006) նվիրված են Արևելյան Հայաստանի բնակչության աճի, տեղաշարժերի, 300 տարվա էթնոժողովրդագրական գործընթացների անհանձնահատկությունների և օրինաչափությունների բացահայտմանը: Կանխատեսվել են տնտեսության առանձին բնագավառներում զբաղվածության հեռանկարային կառուցվածքային փոփոխությունները:

Մենագրություններում մերկացվում է 1988-1991 թթ. հայաթափության ընթացքը Ադրբեջանի ողջ տարածքում, ինչը հաճախ տեղի էր ունենում բնաջնջման և մեծ բռնագաղթի հետևանքով: Բացահայտվում են ադրբեջանցի «վայ» պատմաբանների և ժողովրդագիրների պատմական բոլոր փորձերը, որոնք, հենվելով «թուրքական զինանոցի» վրա, զբաղված են ոչ թե իրական պատմություն կերտելով, այլ «պատմաշինարարությամբ»: Ադրբեջանցիների վկայակոչած հիստերիկ փաստերը դատապարտվում և շարադրվում են նորովի՝ ելնելով վիճակագրական անաչառ տվյալներից, որով ջրի երես է հանվում հակահայկական և հայ ժողովրդի բնաջնջման սադրիչ քաղաքականության էությունը:

Մոտ կես դար Վ. Խոջաբեկյանը դասախոսել է հանրապետության բուհերում, իր գիտելիքներն անմնացորդ հաղորդել է իր սաներին: Միշտ նրա ուշադրության կենտրոնում է եղել կադրերի պատրաստման ու վերապատրաստման կարևոր գործը: Նրա գիտական ղեկավարությամբ թեկնածուական ատենախոսություններ են պաշտպանել բազմաթիվ ասպիրանտներ ու գիտաշխատողներ: Ակադեմիկոս Վ. Խոջաբեկյանն իր բեղմնավոր գործունեությամբ ստեղծել է հանրապետության ժողովրդագրության և աշխատանքային ռեսուրսների գիտական ուղղություն և դպրոց: Նա իրավամբ հանրապետության տնտեսական ժողովրդագրության հիմնադիրն է և շարունակում է դրա գիտական ղեկավարումը:

Վ. Խոջաբեկյանը ողջ գործունեության ընթացքում աչքի է ընկել սկզբունքայնությամբ, գիտական բարեխղճությամբ, աշխատասիրությամբ ու պարտաճանաչությամբ: Նա իր հայրենանվեր ստեղծագործական ողջ գործունեությունը նվիրաբերել է ի շահ հայրենիքի, ի շահ տնտեսագիտության: Ահա թե ինչու «Գիտության բնագավառում ձեռք բերած ակնառու նվաճումների համար» 2003 թ. պարգևատրվել է Մովսես Խորենացու անվան մեդալով, իսկ տարիներ առաջ՝ շքանշաններով, ԽՍՀՄ պետպլանի նախագահության և համամիութենական «Գիտելիք» ընկերության վարչության պատվոգրերով:

Մեծավաստակ գիտնականին մաղթենք առողջություն և նորանոր հաջողություններ:

«ԼՐԱԲԵՐ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ»